

KİTAP İNCELEMESİ “EBÛ YÛSUF’UN HADİS ANLAYIŞI”

Abdullah ÇİMEN (*)

Öz

Hanefî mezhebinin hadis ve sünnet anlayışı, daha çok mezhep imamlarının eserlerinden hareketle ortaya konulmuştur. Bu anlamda eserlerinde hadisçi kimliğini de gördüğümüz Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından Ebû Yûsuf’un eserlerinin satır aralarında kıymetli bilgiler yer almaktadır. Müellif, Ebû Yûsuf’un eserlerinden hareketle, onun hadis ve sünnet anlayışını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Yûsuf, Hadis, Sünnet, Eser, Hanefî Mezhebi.

Kitabın Künyesi:

Yazar: Mehmet Özşenel

Eser adı: Ebû Yûsuf’un Hadis Anlayışı

Yayınevi/yeri ve yılı: Klasik Yayınları, İstanbul, 2011

Sayfa sayısı: 170

Tanıtın: Arş. Gör. Abdullah Çimen, Uşak İslâmi İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Ana Bilim Dalı

Eserin müellifi Prof. Dr. Mehmet Özşenel, çalışmalarını fıkıh-hadis ilişkisi üzerine yoğunlaştırmıştır. “Sünnet ve hadisi değerlendirme ve anlamada ehl-i rey-ehl-i hadis yaklaşımları ve imam Şeybânî” isimli doktora tezinde de bu konuyu ele almıştır. Tanıtımını yapacağımız bu eser ise müellifin doçentlik çalışmasıdır.

Hanefî mezhebinin hadis anlayışı ve hadisleri değerlendirme metodu, mezhep imamlarının eserlerinden yola çıkılarak ortaya konulmuştur. Özellikle Ebû Yûsuf

* Arş. Gör., Uşak İslâmi İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Ana Bilim Dalı

bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Müellif kaleme aldığı bu çalışmasında dakik bir araştırma ile Ebû Yûsuf'un eserlerinden hareketle onun hadis ve sünnet anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Müellif, bu çalışması ile bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Eser “Önsöz”, “Giriş”, dört ana bölüm ve “Sonuç” kısmından meydana gelmektedir. Yazar eserin “Önsöz”ünde Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından sayılan Ebû Yûsuf'un eserlerinin, satır aralarında çok önemli tespitlerin olduğunu ifade etmektedir. Bu tespitlerin ilk dönem Hanefî ulemâsının hadis ve sünnet anlayışını ortaya koyması bakımından anahtar rolü oynadığını vurgulamaktadır.

“Giriş” bölümünde “Usûl Düşüncesi Açısından Ebû Yûsuf ve Eserleri” başlıklı bölümde Ebû Yûsuf'un eserlerinin Hanefî usûlüne etkisi incelenmektedir. Hanefî mezhebinin temelde metodolojik bir sisteme sahip olması ile beraber pratikten hareketle gelişen bir mezhep olduğu belirtilmektedir. Mezhebin usûl alanında müstakil anlamda olgun çalışmalarına ancak hicri dört ve beşinci asırda ulaşıldığı vurgulanmaktadır. Ebû Yûsuf'un içtihadlarında sırasıyla Kur'ân, sünnet, sahâbe kavli ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerini esas aldığı belirtilmektedir. Böyle olmakla beraber onun pek çok meselede hocası Ebû Hanîfe'den farklı görüşlere sahip olduğu da belirtilmiştir. Yine onun hocasından farklı olarak tâbîîn kavillerine de önem verdiği ayrıca belirtilmiştir. Müellifin Ebû Yûsuf'un görüşlerini tespit ederken, sürekli hocası Ebû Hanîfe ve genel anlamda ehl-i rey ekolü ile mukayese etmesi çalışmayı kıymetli kılan unsurlardan sayılabilir. İctihadlarında yukarıdaki dört delile ilâveten tâbîî kavli, kıyas, istihsan, maslahat ve istishab da eklenmektedir. Müellif Ebû Yûsuf'un eserlerinde kullandığı pek çok merfû, mevkûf ve maktû rivâyeti onun köklü bir hadis birikimine sahip olduğuna delil olarak göstermektedir.

Müellif, Ebû Yûsuf'un eserlerini hadis ilmi açısından üç kategoride incelemektedir. Birinci grupta temel özelliği senedli rivâyetlerle hadis nakletmek olan hadis kitaplarını zikretmiş bu grupta sadece *el-Âsâr*'ın bulunduğunu belirtmektedir. İkinci grupta ise esasen fıkıh kitabı olduğu halde içinde senedli, senedsiz pek çok hadisi barındıran kitapları zikretmektedir. Bu grupta *İhtîlâf*, *er-Red* ve *Harâc* eserlerini zikretmektedir. Üçüncü grupta ise fıkıh kitabı olma özelliği ağır basan ancak delil zikretme hedefi veya amacı taşımayan eserleri saymaktadır. Bu gruba da *Emâlî* ve *Nevâdir* adlı eserlerini dâhil etmektedir.

Eserlerinin muhtevâsına da kısaca değinmektedir. *el-Âsâr*'ında silsilede önemli yer tutan İbn Mes'ud, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahâbîlerin rivâyetlerinin yanı sıra Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Ömer ve İbn Abbâs gibi sahâbîlerin de rivâyetlerinin olduğunu belirtmektedir. Ebû Yûsuf'un bu ese-

rinde tipik bir hadisçi gibi davrandığını ifade etmektedir. Eserin dönemin genel anlayışına uygun olarak mürsel, munkatı‘ ve belâğ türü rivâyetleri de içerdiğini belirtmektedir.

Müellif, Ebû Yûsuf’un *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ* adlı eserinde iki hocası olan Ebû Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ’nın görüşlerini mukayese ettiğini belirtmektedir.

Müellif, Ebû Yûsuf’un *er-Red alâ Siyeri’l-Evzâi* adlı eserini, Evzâi’nin kaleme aldığı *Siyer*’ine reddiye olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Ebû Yûsuf’un bu eserde hadisleri senedleriyle birlikte naklettiğini önemle vurgulamış, ayrıca fakîh gibi davranarak rivâyetlerin nasıl yorumlanması gerektiğini de delillerle ispatladığını belirtmektedir. Ayrıca bu eserin hem hadis hem fıkıh açısından çok önemli bilgiler ihtiva ettiğine de değinmektedir. Müellif bu eseri, Ebû Yûsuf’un en önemli eseri olarak görmektedir. Kanaatimizce Ebû Yûsuf’un, Evzâi’ye amel ve sünnet-i mâziye başta olmak üzere yaptığı eleştiriler, kullandığı hadisleri senedli olarak nakletmesi ve birtakım meselelere istidlal yöntemiyle cevap vermesi eseri kıymetli hale getirmiştir. Müellifin çalışmasında genel olarak en çok bu eserden yararlandığı söylenebilir.

Müellif, Ebû Yûsuf’un *Harâc* adlı eserinin, Ebû Yûsuf’un zengin bir hadis bilgisine sahip olduğunu gösteren eserlerinden olduğunu ifade etmektedir. Nitekim eserde bin beş yüzden fazla hadis bulunmasının, onun fıkıh birikiminin hadisle yoğrulduğunu göstermesi açısından dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Bu eserde pek çok görüşü hocası Ebû Hanîfe dışındaki hocalarından aldığını ifade etmektedir. Ebû Yûsuf, Yahyâ b. Mâîn (ö. 233/878), Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) tarafından ehl-i rey içinde hadise en çok önem veren, ehl-i rey’in en fakîhi, en hâfızı ve hadisin manalarını en iyi bilen kimse olarak tavsîf edilmektedir. (s. 4-16)

Müellif, birinci bölümde “Ebû Yûsuf’ta Hadis ve Sünnet Kavramları” konusunu ele almaktadır. Ebû Yûsuf’un hadis, eser ve sünnet terimlerini mürâdif olarak kullandığını ifade etmektedir. Bu durumun daha sonra yerleşen hadis ve sünnetin aynı anlamda kullanılması fikrine katkıda bulunmuş olabileceğini belirtmektedir. Müellifin tespitine göre Ebû Yûsuf, Hz. Peygamber’in sünnetinin amel veya sünnet-i mâziye gibi muğlâk ifadelerle tespit edilemeyeceğini, ancak sika râviler tarafından nakledilen rivâyetlerle ispat edilebileceğini vurgulamaktadır. Sünnetin kapsamı konusunda ise Hz. Peygamber’in sünnetinden sonra halifelerin uygulamalarını da amel edilmeye layık görmektedir. Müellif, Ebû Yûsuf’un hadis anlayışının merkezinde sünnet kavramının yer aldığını ancak onun vurguladığı sünnet ile ma’rûf sünnetin anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Ma’rûf sünneti de Ebû Yûsuf’a göre birçok tarikle nakledilen ve herkes tarafından bilinen meşhur

ve yaygın sünnet olarak tanımlamaktadır. Ebû Yûsuf'un, ma'rûf sünnetin zıddı olarak şâz hadisi gördüğünü belirtmektedir. Ebû Yûsuf'un şâz hadisi ise, Kur'an ve sünnete aykırı olan, fukahanın tanımadığı rivâyet ve tek kalmış rivâyet anlamında iki manada kullandığını ifade etmektedir. Yazarın tespitine göre bunlardan ilki Ebû Yûsuf'a has olan bir kullanımdır. (s. 21-51)

Müellif, ikinci bölümde “Ebû Yûsuf'ta Hadis Tenkidi” konusunu ele almaktadır. Yazarın tespitine göre Ebû Yûsuf, tenkitte hem sened hem metin tenkîdi yapmaktadır. Sened tenkidinde, Ebû Yûsuf'un hadislerin senedli olmasına ve râvilerin sika olmasına özen gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca râvinin fakîh olmasının ona göre daha üst düzey bir zabtı ifade ettiğini belirtmektedir. Bundan dolayı fakîh râvileri tercihe daha layık gördüğünü de tespit etmektedir. Ebû Yûsuf'un mechûl ve ehliyetsiz kişilerden hadis alınmayacağı görüşünü savunduğunu vurgulamaktadır. Metin tenkidi kavramının daha çok son iki asırda müsteşriklerin hadise yönelttikleri eleştiriler sebebiyle litaretüre girdiği gerekçesiyle müellif, metin tenkîdi yerine muhtevâ tenkîdi tabirini tercih etmektedir. Bu bölümde müellif, Ebû Yûsuf'un arz metoduna verdiği önemi ele almıştır. Kısaca arz metodu olarak bilinen bu yöntemde, Ku'rân ve ma'rûf sünnete aykırı olan rivâyet reddedilmektedir. Ebû Yûsuf arz hadisi diye bilinen hadisin farklı bir varyantını rivâyet etmiş ve bunu delil olarak göstermiştir. Buna göre Hz. Peygamber minbere çıkıp insanlara şöyle demiştir: “Şüphesiz benim adıma hadisler yayılacaktır. Bunlardan Kur'ân'a muvâfık olarak size gelenler bendendir. Kur'ân'a muhâlif olarak size gelen ise benden değildir.” Müellifin tespitine göre Ebû Yûsuf'un delil olarak kullandığı bu rivâyetin sıhhati hakkında mevzû, zayıf ve hasen olmak üzere üç farklı hüküm çıkmaktadır. Yazar bu rivâyeti Ebû Yûsuf'un eserinde zikretmesini en azından ona göre makbul olduğu şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca *er-Red alâ Siyeri'l-Evzâi'yi el-Üm* adlı eserinde eleştirel bir gözle nakleden İmam Şâfi'nin bu rivâyete dâir bir eleştiri yapmamasını da bu durumu te'yit eden unsur olarak görmektedir. Arz metodu ile ilgili olarak Ebû Yûsuf, Kur'ân ve sünnete aykırı olan rivâyeti şâz kabul edip, reddetmektedir. Müellif, Ebû Yûsuf'un hadis rivâyetinde ihtiyatlı yaklaştığını ifade etmiş bu söz konusu arz metodunu ihtiyât kabilinden uygulamış olabileceğini belirtmektedir. Müellifin tespitine göre Ebû Yûsuf ayrıca adalet, sika, isnad, müsned, hadis, eser, haber, ma'rûf, meşhur, şâz gibi hadis ilminin temel kavramlarını kullanmıştır. (s. 59-94)

Müellif, üçüncü bölümde “Ebû Yûsuf'ta Hadis Rivayeti” konusunu ele almaktadır. Yazar, Ebû Yûsuf'un hadis kitapları ile fıkıh kitaplarındaki hadis nakil metodunun farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre Ebû Yûsuf, *el-Âsâr* gibi eserlerinde yorum yapmaksızın senedli olarak hadis naklederken, *er-Red*, *Harâc* gibi kitaplarında ise mananın anlaşılması için yorumlar yapmış ve hüküm istin-

batına ağırlık vermiştir. Müellif, Ebû Yûsuf’un senedli hadis naklinden kastının hadisin kaynağının belli olması olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden naklettiği hadislerde ittisal özelliği her zaman bulunmayabilir. Nitekim Ebû Yûsuf’un dönemin genel anlayışına uygun olarak mürsel ve munkatî hadis rivâyet ettiği bilinmektedir. O dönemde yaygın olan mürsel hadis rivâyeti, Hasan el-Basrî (ö. 110/728), İbn Sîrîn (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Said b. Müseyyeb (ö. 94/713), İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/715), Zührî (ö. 124/741) gibi pek çok âlim tarafından benimsenen bir metottu. İbrâhim en-Nehaî’nin kendisine hadisleri isnadlı nakletmesini söyleyen A‘meş’e “Sana doğrudan İbn Mes’ud’dan naklettiğim zaman bil ki o birçok tarikten gelmiştir. Sana râvileri teker teker sayarak naklettiysem bil ki sadece o tarikten gelmiştir.” sözü oldukça meşhurdur. Ancak burada önemli bir husus müellif tarafından dile getirilmektedir. Müellifin belirttiğine göre Ebû Yûsuf, mürsel, belâğ veya mübhem olarak naklettiği hadislerinin senedlerini bazen diğer eserlerinde verebilmektedir.

Yazara göre Ebû Yûsuf’un özellikle *el-Âsâr*’ında âlî-nâzil isnad konusundaki tercihleri onun isnad özelliklerine vâkıf olduğunu göstermektedir. Ebû Yûsuf’un hem hocası Ebû Hanîfe dışındaki hocalarından yaptığı nakiller, hem de hocasının hocasından yaptığı nakiller ile âlî isnadlara sahip olduğu söylenebilir. Yazar bu durumun rivâyetlerin mukayesesinin de yapılmasına olanak sağladığını vurgulamıştır.

Ebû Yûsuf’un hadisleri naklederken kullandığı sîgalara bakıldığında büyük oranda haddesenâ, haddesenî, ahberanâ, ahberanî, semi’tü, semi’nâ gibi semâ delâlet eden lafızları görmekteyiz. Buna göre müellif, Ebû Yûsuf’un semâ sîgaları dışında an, ruviye, beleğa lafızlarıyla da hadis naklettiğini, bunların delâlet ettiği anlamlar çerçevesinde semâ, kitâbet ve vicâde yoluyla da hadis aldığını ifade etmektedir.

Ebû Yûsuf’un kullandığı hadis istılahları içerisinde sahih, hasen, sünnet, hadis, haber, eser, müsned, meşhur, şâz, mahfuz, ma’rûf, sika, âdil, merfû, meçhul ve muhalefet gibi kavramlar zikredilebilir. Müellifin önemli tespitine göre şunu vurgulamak gerekir ki Ebû Yûsuf sika terimini daha sonra kazandığı istilâhî anlamıyla hem adalet hem zabtı içeren bir terim olarak değil, daha ziyâde güvenilirlik anlamında ele almaktadır. Hadislerin tekrarı konusunda ise Ebû Yûsuf’un genelde pek fazla tekrara yer vermediği vurgulanmıştır. Te’lif ettiği eserler içinde hadis kitabı olarak bilinen *el-Âsâr*’ında çok az tekrarın olduğu da belirtilmiştir. (s. 97-130)

Eserin dördüncü bölümünde ise müellif “Ebû Yûsuf’ta Hadis Yorumu” konusunu incelemektedir. Ebû Yûsuf’un hadisleri ta’lil ve umûmî kâideler ışığında

yorumladığı belirtilmiştir. Hadislerde görülen ihtilafları çözümleme noktasında ise Ebû Yûsuf'un net bir tavrı olmadığı vurgulanırken Hanefî'lerin bu konuda nesih-cem-te'lif-tesâkut sıralamasını takip ettiği belirtilmiştir. Ancak eserlerinden hareketle onun cem ve te'lif ile tercih metotlarına dair bazı görüşleri üzerinde durulmuştur. Yazarın belirttiğine göre özellikle tercihleri bağlamında şunları diyebiliriz. Ebû Yûsuf merfû hadisi, mevkûf hadise tercih etmektedir. Tercih ettiği rivâyetler ona göre daha sahihtir. Tercih ettiği rivâyetler ulemânın çoğunluğunun kabul ettiği hadislerdir. Rivâyetin sebep, illet ve hikmeti tercihte etkilidir. Akıl izah ve gerekçeler de tercihte etkilidir. Ancak bazen umûmî hüküm bildiren merfû hadisin yerine, onu tahsîs eden mevkûf hadisi tercih etmektedir. (s. 133-154)

Sonuç bölümünde müellif topladığı bilgilere dayanarak özetle bir değerlendirme yapmaktadır. Burada Ebû Yûsuf'un eserlerinde hem teorik olarak ifade ettiği hem de pratik olarak uyguladığı prensiplerin Hanefî mezhebinin hadis anlayışının ve hadis metodolojisinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca kullandığı birçok ifade ve terimle Ebû Yûsuf'un hadis ve fıkıh sahasında bazı ıstılahların gelişim sürecine katkıda bulunduğunu savunmuştur. Son olarak yazar, rivâyet asrı olarak nitelendirilen hicrî ilk dört asırda yaşamış âlimlerin kendi eserlerinden hareketle yapılacak çalışmaların, islâmî ilimlerin doğuş ve teşekkülündeki seyri takip etmeye vesile olacağını ve ilimlerin terminolojisindeki gelişmeleri de görmeye vesile olacağını vurgulamıştır. (s. 155-159)

Yazar eserin genelinde konuya hâkim olduğunu okuyucuya hissettirmektedir. Ebû Yûsuf'un eserlerini titiz bir şekilde inceleyip yaptığı çıkarımlarla onun hadis ve sünnet anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışma Ebû Yûsuf'un hadis ve sünnet anlayışını kendi eserlerinden okuma imkânını sunmaktadır. Bu yönüyle Hanefî mezhebinin imamlarından Ebû Yûsuf'un sünnet ve hadis anlayışı ile ilgili literatürdeki boşluğu doldurduğu söylenebilir. Müellifin her bölümün sonunda yaptığı özet değerlendirmeler her ne kadar tekrar gibi görünse de okuyucuya bölümün derli toplu olarak özetini sunmaktadır. Eserde bazı cümle ve örneklerin fazlaca tekrar edilmesi okuyucu açısından olumsuz bir durum olarak zikredilebilir. Yazarın eserin sonuç bölümünde teklif ettiği hicrî ilk dört asırda yaşamış âlimlerin kendi eserlerinden hareketle yapılacak çalışmalar bağlamındaki konu önerisi de araştırmacılar için bir kazanım olarak görülmelidir.